
UDK 821.163.41/.42(497.6)-32.09 Andrić I.

821.163.4-32.09 Andrić I.

Pregledni članak

Primljen 31. I. 2012.

BRANKA BRLENIĆ-VUJIĆ ♦ TAMARA DAMJANOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

bbrlenic@ffos.hr

RAZLOMLJENI IDENTITETI U ANDRIĆEVIM PRIPOVIJETKAMA

Čovjek je tragično biće kratka veka. Ako mu i pođe za rukom da se probije kroz sve prepreke, savlada sve patnje i nedaće i ostvari svoje težnje – neizbežno ga čeka udarac o tako blizu granice ličnoga života.

(IVO ANDRIĆ, *Znakovi pored puta*)

Sažetak

U naslovljenoj temi autorice istražuju pitanje identiteta u Andrićevim paradigmatičkim pripovijetkama. Razlomljenost identiteta očituje se u odnosu prema drugomu u potrazi za cjelovitosti. Ujedno se nastoji osvijetliti uloga fluidnih identiteta koji, poput mostova, povezuju udaljene obale.

Ključne riječi: razlomljeni identitet, pripovijetka, lik, fluidnost, kolektiv

Za Ivu je Andrića povijest zapamćena prošlost. Bez prošlosti nema sjećanja koje je – za pisca – osobni izbor iz selektivne i stilizirane prošlosti unutar koje je priča nadopuna povijesti kao (pri)povijest u poveznici fikcionalnoga i historiografskoga diskursa. Bezličnom protjecanju vremena Andrić će suprotstaviti trenutke zrcalnoga prepoznavanja unutar isprepletenih sudbina u kontekstu pamćenja i odupiranja zaboravu u reverzibilnome slijedu zbivanja koje se ispisuje kao cikličko ponavljanje. O zbivanjima doznajemo preko vremena ispričanoga i vremena samoga

pričanja. Vrijeme naslovljene priče *Anikina vremena* dobiva realni vremenski odsjek u kojem kao slušatelji (čitatelji) slijedimo glasove onih čije pripovijedanje pratimo kao slijed zbivanja u kojemu su utkane dvije usporedne naracije. Prva se javlja kao prostorni, a time i vremenski odsjek. To je priča vezana za pop-Vujadina. Druga je vezana za vrijeme već ispričanoga, koje se javlja kao historiografska metafikcija zapisa „čuvenog mutevelije Mula Mehmeda“ koju prenosi slušateljima mula Ibrahim iskazom raskriljujući priču: „Eto kako je bilo.“

Između ovih dvaju realnih vremenskih odsjeka odvija se prošlo kao vrijeme ispričanoga i kao prezent samoga pripovijedanja. Fabularno vrijeme tvore osobe. U tome obliku vrijeme je vanjsko u prepričanim pričama u kojima fragmentarni identiteti sa svojim sudbinama kako se pojavljuju, tako i iščezavaju u tome svijetu. U fragmentarnome prostoru unutarnjega intimnog vremena postupci likova postaju slijed dvosmislenoga krajolika pojedinačnih i rascijepljenih identiteta koji se ne mogu ostvariti u odnosu s Drugim. Nepronalazak sebe u Drugome kao unutarnja stvarnost prostire se u vanjskome tijeku vremena kroz pojedinačna zbivanja. Likovi se razotkrivaju u međusobnim odnosima, što znači da imaju jednu unutarnju istinu u mjeri iz koje slijedi pounutrenje prethodno razlomljenoga identiteta i jednu vanjsku istinu u kojoj traje priča unutar cjelokupnoga pripovijedanja.

Historiografska metafikcija započinje pričom o pop-Vujadinu kao vanjski okvir Andrićeve pripovijetke u obliku ekspozicije iza koje se nižu fragmenti ispričanih priča u kojima je obuhvaćen cijeli životni krug njezinih likova.

Šezdesetih godina prošloga stolecja prodirala je i u najudaljenije krajeve ove zemlje neodređena ali jaka želja za znanjem i boljim životom koji znanje i prosvećenost donose sobom. Ni Romanija ni Drina nisu mogle sprečiti da ta želja ne proдре i u Dobrun i ne ozari i popa Kostu Porubovića. A pop Kosta, čovek već u godinama, bacio je pogled na svog sina jedinca Vujadina, bledog i bojažljivog dečaka. Odlučio je po svaku cenu da ga dâ na škole. [...] Pred samu austrijsku okupaciju zadesi popa Vujadina nesreća: umrla mu je popadija pri porođaju drugog deteta. Otada još se više otuđi od sveta. [...] Tako je njegova odvratnost prema ljudima rasla, taložila se u njemu i, kao skrivena gorčina, trovala ga nerazumlji-

vom i nesvesnom, ali stvarnom mržnjom čiji se krug sve više širio. To je bio tajni život popa Vujadina. Mrzeo je sama sebe i svoje muke, muke samačkog života udovca popa. Jer, bilo je dana, kad je, onako ozbiljan i prosed, po čitav sat stajao sakriven u senci pored prozora i vrebao da vidi seoske žene kako prolaze na reku da ispiraju rublje. A kad bi ih dočekaio i video kako zamiču za vrbak, okretao bi se s gnušanjem u neprovetrenu polupraznu sobu i nazivao ih glasno najpogrdnijim rečima. Nerazumljiva mržnja bi u njemu tada porasla do grla, nestajalo bi mu reči i daha. Pljuvao je oko sebe glasno, ne nalazeći drugog oduška ni izlaza. Ali kad bi došao sebi, i uhvatio sam sebe u poslednjem besnom pokretu, i razabrao u tišini ustajala vazduha svoje poslednje psovke, on bi se ledio od straha i, sa jezom uz kičmu i lobanju, prošla bi ga svega misao: evo on sebe gleda kako ludi i gubi se.¹

Pop-Vujadin kao razlomljen i rascijepljen subjekt izgubio je neposredan i prirodan položaj prema društvu i sredini u kojoj se nalazi, o čemu svjedoči i umetnuto sjećanje na pop-Jakšu, zvanoga Đakon:

– Tup je i izgubljen – žalili su se seljaci, i sećali se odmah pop-Vujadinovog oca, pokojnog pop-Koste, čoveka gojazna, vesela, a pametna i rečita, koji je živio lepo i s narodom i s Turcima, i s malim i s velikim, čija je sahrana bila opšta žalost. Stariji ljudi su pamtili i Vujadinova deda, pop-Jakšu, zvanog Đakon. I to je bio sasvim drukčiji čovek. U mladosti je bio hajduk, i nije to krio. [...] To je bio starac sa bujnom kosom i velikom bradom koja je rasla u strane, i do pred smrt nije pobeležila nego ostala riđa i nepokorna. Plahovit, nasilan i oštar, on je imao i među pastvom i među Turcima iskrenih prijatelja i velikih neprijatelja. Voleo je piće i nije mu bilo mrsko žensko sve do pod starost. Ali pored svega toga, bio je mnogo voljen i uvažen.²

Andrić na taj način uspostavlja reverzibilni slijed zbivanja unutarnjega traumatičnog pop-Vujadinova krajolika koji potiskuje svoje traumatsko iskustvo. Pop-Jakša, zvani Đakon, lice je Drugoga koje se očituje kao neželjeni svjedok njegova stanja. Međutim konfliktnu vrijednost pop-Vujadinova identiteta pisac će uspostaviti kroz historiografski diskurs ovjere koja ujedno treba biti vjerodostojnost objavljivačke funkcije, ali

1 IVO ANDRIĆ, *Pripovijetke*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 21, Matica hrvatska u Sarajevu, FMC Svjetlo riječi d. o. o., Sarajevo, 2007., str. 309.

2 *Isto*, str. 310.

kao povijesna fikcija radi oblikovanja priče i pripovijedanja podastire samo iluziju provjerljivosti. Literarna je fikcija nadopuna relativnosti povijesne istine u kojoj je pripovjedni tekst određen svojim odnosom prema zbiljskomu predlošku u kojemu i pop-Vujadinovo vanjsko okružje predstavlja alteritet koji odbija prihvatiti Drugoga, pop-Vujadina. Rascijepljeni subjekt potiskuje svoje traumatsko iskustvo – koje je i psihološko – i vodi pop-Vujadina u ludilo, što je posljedica niza razlikovnih očitovanja u kojima ga fikcija nije mogla osloboditi od pogubnih obmana stvarnosti.

Unutar bezimene kronologije prolaznosti i zaborava Ivo će Andrić u (pri)povijestima pojedinaca podastrijeti u historiografskoj metafikciji pročitana zapisa Mule Mehmeda zrcalnu sliku kanoniziranih Anikinih vremena i isprepletenih sudbina. U nizu mikrocelina ulančanih u pripovjedni diskurs unutar kompozicijskoga paralelizma Ivo će Andrić utkati reverzibilnu (pri)povijest o Tijani i Kosti, zvanome Grk, navještavajući buduću sudbinu Anike –

U vezi s Anikom prepričavala se mnogo puta „Tijanina uzbuna“, koju niko ne pamti, ali je znaju po pričanjima starijih. Pre dobrih sedamdeset godina bila se pročula zbog svoje lepote neka Tijana, čobanska kći. Bacila je obraz pod noge i zapalila kasabu. Među prvima koji su se vrzli oko Tijane, bio je neki Kosta, zvani Grk, bogat mladić bez oca i majke. [...] Saznalo se da je otišao u manastir u Banju, da se zakaluđerio, i da tamo [...] Ubica se izgubio u šumi. [...] Ali su ga našli treći dan gde se sam preklao, na Tijaninoj humci.³

– koja će u ulozi umetnute epizode prožeti cjelokupni dvosmisleni krajolik razlomljenoga i rascijepljenoga Anikina identiteta u odnosu spram pojedinca. Anikin razlomljeni identitet uzrok je rascjepa unutar ostalih likova, ali u kojih – kao i u Anike – razlomljenost i rascjep opstojе u njihovoj nutrini ne samo kao uzrok nego i kao posljedica nemogućnosti pronalaska sebe u Drugome.

Mihailo, zvani Stranac, povezan je s ispresijecanim i isprepletenim sudbinama likova unutar „ustajale kasabe“ koju oživljuju „sećanja na druge nesreće i druga vremena odavno zaboravljena“ i događaje kao

³ Isto, str. 334. – 335.

(pri)povijesti razotkrivenoga vremena u prostoru osobne sudbine. Subjektivna transpozicija objektivnoga svijeta pojavljuje se u Mihaila te prethodno u pop-Vujadina u različitim odnosima racionalnoga i iracionalnoga.

U raspuklini Mihailova vremena razotkriva se zrcalna slika ispričana kao kompozicijski paralelizam:

Mihailo je patio mnogo od želje za ženom, ali ga je bilo stid da se na toj stvari sukobi i razide s bratom.⁴

koji je očit prethodno u pop-Vujadina, u odnosu prema onomu što mu nedostaje unutar razlomljenoga identiteta:

Mrzeo je sama sebe i svoje muke, muke samačkog života udovca popa. [...] sakriven u senci pored prozora i vrebao da vidi seoske žene [...] Takvi nastupi kidali su i udvajali njegovu ličnost u tolikoj meri da mu je sve teže bivalo da živi i radi kao čovek i sveštenik.⁵

i gotovo identičan u Mihaila, „puškarskog sina i nesuđenog popa“:

Niko nije mogao ni zamisliti šta krije gazda-Nikolin ortak iza svoje spoljašnosti mirna i radišna čoveka.⁶

Mihailove bolne krhotine sjećanja koje se pretapaju u tjeskobne snove o Krstinici, ubojstvu njezina muža kojemu je aktivno nazočio, unutarnji su doživljaji traumatična stanja koje ga tjera da „beži ne samo od sebe samog“ nego i u odnosu spram Drugoga – Anike

Jer, zanesen i srećan zbog Anike, on je u isto vreme strepeo od Krstinice u sebi. Po neodoljivom nagonu, on je vrebao devojčine osmejke i pokrete, merio, posle u samoći, njene reči; i u svemu tome tražio sličnost sa Krstinicom, i u isto vreme strahovao da je zaista ne pronađe. [...] Ne seća se više pravo kad je počeo da meša i izjednačuje Aniku sa Krstinicom; u njemu, one su odavno, oduvek čini mu se, jedno lice.⁷

4 *Isto*, str. 323.

5 *Isto*, str. 311.

6 *Isto*, str. 322.

7 *Isto*, str. 328. – 352.

Umrežene i ulančane fragmentarne ispričane priče o pojedincima preko odnosa s Drugim u igri privlačenja i odbijanja u pronalasku ili nepronasku sebe u Drugome vode prema pounutrenju rascjepa kao svjedočenje. Lice Drugoga (to je za Mihaila Anika) očituje se kao neželjeni svjedok njegova sjećanja: Mihailo – Krstinica sa slikom ubojstva – Anika. Odbijajući prihvatiti Drugoga, Aniku, kao sastavni dio svoga ja, Mihailo će otvoriti ne samo vlastiti dvosmisleni krajolik identiteta nego će prouzročiti kao odbijanje Anikin razlomljeni identitet koji uspostavlja kompleksne vrijednosti.

U raspuklini vremena u prostoru kronike preplet sudbina ispisuje se kroz psihološka stanja likova koji uvjetuju slijed zbivanja iz jednog fragmenta u drugi kao unutarnji doživljaj vlastita svijeta u kojima se situacije ponavljaju, preklapaju i razotkrivaju u metafori vremena kao cikličkoga konstrukta – početak je kraj, a kraj je početak.

Andrićeva reaktualizacija arhetipskih događaja unutar kružnoga ponavljanja obnavlja mentalne slike subjektivna vlastita vremena. Potraga je za čistoćom identiteta prodirući u zastrte predjele svake pojedinačne osobe koje razotkrivaju svoje istinske identitete preko odnosa s Drugim u fragmentarnome i razlomljenome unutarnjem doživljaju. U isto vrijeme Andrić unutar svoje pripovijetke gradi svojevrstne kulturne mostove čije potporne stupove nose fluidni identiteti koji funkcioniraju kao krhki likovi pripajanja na rubnim prostorima koji premošćuju obale s otvorenim mogućnosti unutarnjega hoda prema njemu.

Razlomljeni identiteti ženskih likova u Andrićevim pripovijetkama formiraju se fragmentarno u odnosu između individualnoga i kolektivnoga djelovanja. Razlomljenost pojedinačne ženske identitetne slike, koja se neprestano pokušava graditi i ujedno se sama u sebi neprestano urušava, rezultat je međudjelovanja samostalnih i društvenih očekivanja. Pojedinac se ogleda u paradigmatskome primjeru osobnosti koji je ponudila društvena sredina, najčešće ruralna kasaba, i traži sebe unutar takvih, unaprijed mu zadanih okvira po kojima se treba formirati. Kasaba, kao geografski malo i fizičkom (riječnom, brdskom) barijerom omeđeno mjesto, uspostavlja se i kao slika mentaliteta u kojem vrijeme stoji: donosi dosadnu, rutiniranu svakodnevicu koja svojom neizrečenom

zaparom guši svakoga pojedinca koji nije spreman samim sobom pridonijeti toj globalnoj slici čovjeka sastavljenoj od niza sebi sličnih, ali ne sebi nego društvu svrhovitih individuuma. Riječ je tu o odnosu spram Drugoga – jačega, brojnijeg, nadmoćnijeg nadidentiteta koji je u svojoj strukturi jednoobrazan, implicitno sastavljen od žena čija se društvena uloga definira preko uloga što ih vrše: ponajprije ona, žena, mora biti slijepo poslušna supruga, potom majka i pobožna vjernica. Sve što izlazi iz takvih okvira automatski nije dobrodošlo i unosi nemir i razdor. Iako to Andrić ne opisuje izravno, dobiva se dojam kao da sve žene koje pristaju na takav život (zbog linije manjega otpora, nezainteresiranosti za nešto drugo, drukčije ili bolje ili zbog nedovoljne hrabrosti da svoj život samostalno promijene) stvaraju averziju prema bilo čemu što se u takav život ne uklapa. Istom tada svi ti bezlični, isti, tipski, između redova drukčijih sudbina ispričani ženski identiteti postaju vidljivi – kada se udruže u skupinu. Ona pak, usprkos većemu broju svojih pripadnica, nosi svega jedno lice, odnosno jedan pozadinski identitet isti za svaku od njih. Takav kolektiv „čuva svoje“ i boji se svake nove intervencije u, u pravilu učmaloj, sredini. Neovisno o tome postoji li uopće mogućnost da se ugrozi ono što je njihovo – ženski se kolektiv formira kako bi se suprotstavio kao (iako samo brojčano) jači i kako bi se što prije riješio nepoželjnoga ženskog individuuma. Ako žena na bilo koji način odstupa, nepoželjna je u svojoj okolini i upravo na tome sukobu između stvarnosnoga kalupa i osobnih htijenja razvija se razlomljenost identiteta. Ona pokušava držati ravnotežu između svojih potencijala i želja kojima se ne uklapa u predestiniranu sliku o sebi samoj, ali unaprijed osuđujuća okolina odbacuje ju i stoga joj je sudbina neminovno nesretna. Primjere za takve identitete nalazimo u nizu Andrićevih pripovijedaka. Andrićevi kolektivni ženski identiteti tako potvrđuju da su „žene ženi vuk“, i to u dvjema situacijama.

U jednome slučaju kolektiv se formira po načelu sličnosti i zatvorenosti radi izolacije i neprihvatanja pojedinca. Takav kolektiv pokazuje da u njemu za nove pripadnice nema mjesta – ne zato što ga nema, nego zato što ga ne žele napraviti. Tako u pripovijetki *Mara milosnica* čitamo:

Stale su da se izmjenjuju ceremonije i učtivosti, sve brzo i usiljeno, kao kad se u bogatašku kuću dovodi sirota dunderska kćerka. Nakon četiri nedjelje ona je vjenčana na ranoj misi i prevedena u Pamukovića kuću. Dočekale su je jetrve i zaove sa onom okrutnom, hladnom ljubaznošću koju ima bogat svijet.⁸

I u istoj pripovijetki nešto kasnije:

Vidila je da čine krivo svakom, da ne priznaju nikom ništa, da ne vole nikog, da ih mrzi cio svijet, iako im dolaze sva gospoda i fratri. I između sebe se biju, ali 'gluhim barutom', a nevjeste i jetrve se potkrajaju, panjkaju, i svađaju, noću, dugo i šapatom.⁹

Iako ni kolektiv sam nije izgrađen na dobrim, odnosno pozitivnim temeljima, cilj mu je dakle izolacija pojedinca: i one koje se kao pripadnice jedne grupe zapravo ne vole ili bar ne poštuju, „namirišu“ različitost i udružuju se po sličnostima svojih mana kako bi ga, odnosno nju, odbacili. Kolektiv je sam po sebi zagađen, prezasićen istim likovima koji se međusobno ne podnose, ali zajedno uživaju u pakosti koju mogu projicirati na nekoga tko je nov u njihovu krugu – jer ako se iz nekih obiteljskih ili društvenih veza već nužno moraju trpjeti, to ne znači da će jednako postupiti prema onoj osobi koja svojim identitetom nije u tome okviru.

Slično čitamo u istoj pripovijetki:

Kad se pomolila na crkvena vrata, sve se glave okrenuše prema njoj. Stare i mlade žene, ispod crnih ili šarenih marama, premjeriše je od glave do pete, pa onda još dublje oboriše glave u molitvu. Zasuše je mržnja i prezir sa svih strana; toliko da se ukoči i zastade u po crkve. Niko nije htio da se skloni i da joj načini mjesta.¹⁰

U navedenom primjeru riječ je o situaciji u kojoj lik Mare dolazi u kršćansku crkvu na misu, no nazočne ju žene osuđuju – otac ju je dao Turčinu i to se iz njihove vizure doživljava kao izdaja kršćanske vjere; ona je odmetnica, „turska milosnica“, iako sama nije mogla utjecati na

8 *Isto*, str. 267.

9 *Isto*, str. 268.

10 *Isto*, str. 242. – 243.

očevu odluku. Takav je kolektiv nemilosrdan i njihove predrasude odlaze u apsurdnu mržnju kojom se, kao u ratnome kontekstu, jasno razgraničuje tko je to „mi“, a tko to „oni“. Takva crno-bijela perspektiva u kojoj se izdvajaju pojedinci pokazuje da je ženski kolektivni identitet bez milosti, rigidan i nakraju nečovječan. Njihovim životima vladaju paradigmatičke norme po kojima su naučile živjeti i izvan tih granica nemaju razumijevanja ni za eventualne samostalne želje, htijenja i potrebe, a kamoli tuđe. Pojedincu koji „strši“ okreću se kolektivna leđa kako bi ga se ponizilo, posramilo, postidjelo, kako bi mu se stvorio osjećaj nepoželjnosti te kako bi ga se tako implicitno natjeralo da se sam ukloni iz okruženja koje mu nije namijenjeno.

Drugo je načelo formiranja ženskoga kolektiva napadačko-defanzivni. Javlja se u pripovijetkama kojima je u žarištu fatalan ženski lik zbog kojega se svi muškarci doslovno zalude i pomahnitaju. Tako u *Anikinim vremenima* čitamo:

Samo su žene bile složno i ogorčeno protiv napasti s Mejdana i borile se uporno, bezobzirno, ženski, bez mnogo smisla i razmišljanja. Ali i to nije uvek bilo lako ni bez opasnosti. [...] Zimus, na jednoj daći, kad su se žene u jedan glas žalile na Aniku i na svoje ljude i sinove, stara Ristićka, ispivši čašu za pokojnikovu dušu, rekla je glasno i prkosno: Bogami, ne dajte. Evo i ja imam sina, ali dok sam ja živa, on neće prekoračiti prag onoj rospiji.¹¹

Slično čitamo i u *Ćorkanu i Švabici*:

Ona je uzburkala varoš, ispunila kuće šapatom i plačem, i muška srca velikim željama i zanosima. U svijesti žena i odraslih kćeri ona je stalno živila (i u snovima) kao bezlično, ljigavo i nedokučljivo zlo. [...] A o Gospojini se digle žene u Čajniče Bogorodici kao nijedne godine. I Turkinje im dodaju pokoju paru za zejtin ili svijeće, samo ne bi li pomoglo da se skine urok i napast sa kasabe.¹²

U Andrićevim pripovijetkama muškarac redovito drži život žene pod kontrolom, no u ovakvim primjerima kolektivni ženski identitet „uzima

11 *Isto*, str. 332. – 333.

12 *Isto*, str. 208. – 209.

stvar u svoje ruke“ i svako neravnovjesje vraća u dotadanji životni tijek, kao da se u međuvremenu ništa nije ni dogodilo.

Godine ženskih likova u Andrićevim se pripovijetkama rijetko eksplicitno naznačuju, no uvijek možemo znati o kojoj je otprilike dobnoj skupini riječ. Najčešće portretira mlade žene, iako pronalazimo primjere svih dobnih skupina: djevojčice, djevojke, žene u srednjim godinama i starije žene. Svaka od tih žena, sukladno svojim godinama, ima već u nekoj mjeri unaprijed određen identitet koji će se neminovno formirati kao razlomljen, odnosno kao potencijalno cjelovit, ali putem razbijen poput zrcala. Andrić je skloniji opisu mladih žena jer se u mladosti one razvijaju, istom započinju život, istom se susreću sa svijetom oko sebe, dok su starije žene već životom definirane, određene, ukalupljene: njihovi životi stagniraju, a mladima se kreću.

Tako u *Mari milosnici* nailazimo na opis starice i djevojčice:

Otkako su joj prošle zime pomrli sin i snaha, oboje u dva mjeseca, baba Anuša je uzela djecu k sebi. I prije je volila da pije, ali otkad joj je umro taj jedini sin, propila se posve. Ne može od siromaštva da nabavi rakije koliko joj treba, nego kupuje špirit kod Jevrejina pa sama prži šećer i pravi od toga neko piće koje zove 'sagrdan'. Ne jede gotovo ništa, nego povazdan hoda po kući, podbula i uvezane glave. A djecu zapustila, pa samo što spavaju kod kuće, a inače se povazdan skitaju po mahali. Naročito djevojčica, rano razvijena, pjegava u licu i s nečim iskusnim i drskim u očima.¹³

Žena je, ako je dijete ili djevojka, neprestano metom brojnih nedaća koje ju mogu snaći u okružju u kojem se razvija, a te opasnosti najčešće dolaze iz svijeta suprotnoga spola (ali i iz istoga, kao što je već viđeno na primjeru kolektivnoga ženskog identiteta). Ako je riječ o djevojčici, njezine joj godine preduvjetuju identitet: riječ je o krhkome, nježnom i nezaštićenom biću. A kad god se takav ženski lik u Andrića javi, nemoguće je da takav ranjivi identitet na neki način ne bude nesretno presječen. Takav je tip ženskoga identiteta vrlo karakterističan za Andrićeve pripovijetke, a možemo ga smatrati varijantom *femme fragile* koju opisuje Dragan Buzov:

¹³ Isto, str. 256. – 257.

Vitkost tijela, milina blijedog lica, tjeskoba, tuga, čednost, dražest, stidljivost govora, usporedba s anđelom, skromnost, povučenost u samu sebe, sjeta, srdačnost, bezazlenost pogleda, bjelina ruku i vrata te jednostavnih haljina, bujna kosa, rajski osmijeh, osobine su koje bez iznimke prate ove ženske likove.¹⁴

Lik *femme fragile* u svjetskoj je književnosti tip lika koji uvijek i obavezno ima krhku fizionomiju i osobnost, a zbog nekoga razloga (ponačajšće zbog boležljivosti) umire mlad. U Andrićevu pripovijedanju ponešto je širi taj obzor u kojem se takva žena definira kao žrtva: s jedne strane svojim osobnim psihofizičkim sklopom, a s druge okolinom koja ju kao takva potvrđuje. Tako lik djevojčice u navedenoj pripovijetki postaje žrtvom silovanja i još u djetinjstvu postaje obilježena nesrećom. Žensku ranjivost u tome smislu pojašnjava Laura Kipnis:

...uglavnom se silovanje doživljavalo kao taktika za postizanje prevlasti koja se primjenjivala na žene kao sloj, kojom se ženska populacija držala u podčinjenosti. [...] Muškarci siluju jer su za to anatomske opremljeni: jednom kada su otkrili da mogu silovati, sretno su s tim nastavili i još nisu odustali. [...] Žene nisu samo prirodno predodređene da budu silovane; mi, nažalost, nemamo ni sličnu opremu kojom bismo mogle uzvratiti; muškarci stoga mogu zlorabiti ženski strah za ostvarivanje političkih i društvenih prednosti.¹⁵

Takvi su identiteti svojom nježnijom strukturom predispozicionirani da budu žrtvama, a najgora je činjenica što u Andrićevim pripovijetkama uvijek postoji netko tko će tu ranjivost iskoristiti zbog najjednostavnijega razloga: zato što – može. Taj je netko jači, ili se bar kao takav postavlja, on ponižava drugoga da bi uzvisio sebe, dok tomu identitetu ne preostaje ništa drugo nego se slijepo pokoravati događajima koji ga vode, a na koje sam nikako ne može utjecati.

Slično se događa s ranjivim identitetima koji se razvijaju u djevojačkoj dobi. To se vidi na primjeru lika Mare milosnice. Riječ je o identitetu koji je formiran tuđim djelovanjem u paničnome strahu od svega što bi

14 DRAGAN BUZOV, „Progonjena nevinost i femme fragile“, *Republika*, 5-6, 1996., str. 100.

15 LAURA KIPNIS, *Nevolje s rodom: Feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb, 2000., str. 99.

ga istom moglo snaći: otac ju daje Turčinu nakon čega ju on ostavlja da bi bila prepuštena osudi kršćanske sredine te završava kao pomoćnica u kući bogate obitelji Pamuković, u kojoj trpi brojne poruge i maltretiranja te u konačnici doživljava mentalni slom i umire mlada:

Za nekoliko nedjelja, od djevojke koja je spajala u sebi čar djeteta i ljepotu žene ne ostade do jedna nesrećnica izgubljena pogleda, odjevena u dronjke, za kojom bi djeca trčala po sokacima samo da su je Pamukovići puštali na ulicu.¹⁶

Andrića su fascinirale mogućnosti ženske osobe na pragu mladenačkoga sazrijevanja: ne ono što jesu, već ono što bi mogle postati. Opcija koje bi mogle voditi sreći bezbroj je, no nijedna u konačnici praktično ne omogućuje iole sretnu egzistenciju: one čeznu za ljubavi i sigurnosti, ali ju nikad ne će dosegnuti. Takve su žene uvijek pune blagosti, životne snage koja istom treba izaći na vidjelo, ali do toga ne dolazi jer izlaza su dva: ili će se pokoriti „starijim“, „iskusnijim“ ženama koje će ih naučiti „životnoj mudrosti“, a zapravo ju pretvoriti u ništa drugo od njih samih (u nesretnu, ogorčenu i slijepo poslušnu ženu koja ne će ni vidjeti ni čuti ni samu sebe ni ništa izvan onoga što je u njihovoj sredini propisano) ili će ići protiv te struje i tako završiti kao žrtveno janje na čijim će se ionako krhkim leđima na najgori mogući način – u ludilu i/ili smrti – prelomiti sve ono u što se mogla pretvoriti, a što joj nije bilo dopušteno da bude.

S obzirom na fokusiranje upravo takvih ženskih likova, Andrić u svojim pripovijetkama zauzima implicitan zaštitnički stav prema njima i osuđujući prema onima koji ih takvima čine – jer Andrićevi se ženski identiteti u ovakvim slučajevima ne kreiraju sami. Oni su poput ploče na koju su sami upisali tek nekoliko vlastitih odlika, dok je svako njihovo djelovanje rezultat naredbe ispisane tuđim rukopisom.

Andrićevi su dakle i muški i ženski likovi, svatko u svom omjeru i svatko na svoj način, unutar procjepa u kojem pokušavaju pronaći sebe u zrcalnome odnosu s Drugima, neovisno o tome je li riječ o kakvu drugom individualcu ili kolektivu, nužno portretirani kao razlomljeni

¹⁶ I. ANDRIĆ, *n. dj.*, str. 280.

identiteti. Njihova je sudbina proizvod neuklopljenosti u društveno prihvatljiv stereotip, odnosno rezultat njihova osobnog odudaranja od očekivanja okoline, nemogućnosti poistovjećivanja s postojećim. Samim time osobnosti im se formiraju na temelju unutarnjega i vanjskoga sukoba i kao takve ne mogu biti ništa drugo nego necjelovite, rascijepljene i, nakraju, nesretne.

Izvori i literatura

- ANDRIĆ, IVO, *Pripovijetke*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 21, Matica hrvatska u Sarajevu, FMC Svjetlo riječi d. o. o., Sarajevo, 2007.
- BUTLER, JUDITH, *Nevolje s rodom: Feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb, 2000.
- BUZOV, DRAGAN, „Progonjena nevinost i femme fragile“, *Republika*, 5-6, 1996.
- FROMM, ERICH, *Čovjek za sebe*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- KAUFMANN, JEAN-CLAUDE, *Iznalaženje sebe: Jedna teorija identiteta*, Antibarbarus, Zagreb, 2006.
- KIPNIS, LAURA, *Ženska psiha*, Algoritam, Zagreb, 2009.
- DERRIDA, JACQUES, *Positions*, Athlone Press, London, 1981.
- HALL, STUART – DU GAY, PAUL (ur.), *Questions of Cultural Identity*, Sage. London, 1996.
- LEŠIĆ, ZDENKO, „O postkolonijalnoj kritici, o Edwardu Saidu i o drugima“, *Novi izraz*, br. 7, Sarajevo, 1999.
- VUČKOVIĆ, RADOVAN, *Velika sinteza (O Ivi Andriću)*, Sarajevo, 1974.